

EGY MÁSIK AUSZTRIA

*Az osztrák gondolat formálódásának állomásai a lopakodó
anschluss árnyékában (1918–1938)*

Ausztria két világháború közötti történetének *mainstream* olvasata szerint az Anschluss kérdése folyamatosan napirenden volt, és – változó intenzitással, de – végig meghatározta az osztrák politika történéseit. Az 1918 októberétől 1938 márciusáig vezető úton hat ezt igazoló állomás rögzíthető.

A köztársaság születésének vészterhes pillanataiban úgy tűnt, hogy a politikai pártok és a főleg a szociáldemokraták által uralt közvélemény egyöntetű óhaja a Németországhoz való csatlakozás, az Ausztriát egy nagy gazdasági térség részévé avató szükségmegoldás, az Anschluss. Ugyanakkor az osztrák diplomácia 1919 júliusában leköszönt vezetője, Otto Bauer maga is elismerte később, hogy a heves ellenpropaganda (továbbá a várható nagyhatalmi vétó és a német kormány szintén nem egyöntetű támogatása) miatt nem mertek népszavazást kiírni az Anschlusról.¹ „Königgrätz unokáinak”² a viszonya amúgy sem volt felhőtlen. Németország az I. világháborús „szövetség” után nem élvezett túlzottan nagy támogatást sem a katonák, sem a polgárság körében.³ 1918–1919 szocialista Anschluss-eufóriájából a nagyhatalmak ébresztették fel Ausztriát Saint-Germain-en-Laye-ben.

Az osztrák szövetségi tartományok a békeszerződés aláírását követő, inkább pszichológiai, semmint nemzeti-kulturális alapokon nyugvó Anschluss-mozgalmának a genfi jegyzőkönyvek aláírásával parancsoltak megálljt. 1925-től új lendületet vett a csatlakozási propaganda, és a gazdaság, a közlekedés, a kultúra, a jog és számos más területen folyt egy fokozatos gyakorlati összehangolódási folyamat, az úgynevezett „lopakodó Anschluss”, azonban politikai síkon kínosan kerülték az Anschluss melletti, de az annak bármilyen kárt okozó állásfoglalást is. Az 1930-as évek elejétől kezdve az osztrák nemzeti öntudat csíráinak megjelenésével párhuzamosan Németország került kezdeményező

1 Wilhelm J. Wagner: Der große Bildatlas zur Geschichte Österreichs. Buchgemeinschaft Donauland, Wien, 1995. 200.

2 Kurt Schuschnigg: Im Kampf gegen Hitler. Die Überwindung der Anschlußidee. Fritz Molden Verlag, Wien, 1969. 325.

3 Ehhez ld. Németh István: Hatalmi politika Közép-Európában. Német és osztrák–magyar Közép-Európa-tervezés (1871–1918). L'Harmattan, Bp., 2009. 243–251., illetve 306–311.

szerepbe az egyesítés kérdése kapcsán. Az aktívabb Ausztria-politikát három tényező segítette elő. Egyrészt a gazdasági világválság az osztrák gazdaság helyzetének további romlását idézte elő.

Másrészt időközben Ausztriában jelentős politikai befolyásra tett szert a nacionalista-konzervatív *Heimwehr* militáns mozgalma, mely az olasz–magyar blokkhoz kötődő félfasiszta diktatúrát akart. Ez komoly fenyegetést jelentett a német–osztrák kapcsolatok alakulására. Végül harmadrészt Aristide Briand francia külügyminiszter 1929 szeptemberében terjesztette elő az európai államok föderatív közösségének tervét. Ennek megvalósulása az európai politikai és területiális *status quo* rögzítését, azaz a német nagyhatalmi és revíziós politika végét is jelentette volna. A vámunió terve a dunai térségbe nagyhatalomként visszatérni szándékozó Németország egyre aktívabb politikájának első logikus lépése volt. Bár a nyugati államok ellenállásán megbukott, mégis új irányt mutatott: az európai államrendszer felborításának szándékát. A „német bűnbeesés” külpolitikai következményeként a nemzetközi együttműködés genfi szelleme helyére olyan robbanásszerű folyamat lépett, ami Németországnak Hitlert, Ausztriának Dollfuszt eredményezte. 1933–1934-ben a hatalomra került Hitler a mozgalom dinamikáját kihasználva az Anschluss lehető leggyorsabb realizálásával próbálkozott, és ez az osztrák náci elvetelt puccskísérletéhez vezetett. Ezután került előtérbe a nevezetes júliusi egyezményrel és Schuschnigg berchtesgadeni pokoljárásával fémjelzett „evolúciós megoldás”, mely Ausztriát belülről felőrölve eredményezte az Ostmark népszavazással is megerősített létrejöttét. Az utóbbi két esetben – legalábbis hivatalos, azaz kormány szinten – már nem beszélhetünk osztrák csatlakozási szándékról. Ausztria „hazatért a birodalomba”, áldozattá és csatlóssá is vált.

A másik értelmezés azt hangsúlyozza, hogy az önmagát életképtelennek tartó és önpusztító belső konfliktusokkal terhelt Ausztria saját Trianonját elszenvedve eljut az önálló állam elfogadásáig és igényléséig, valamint Ausztria régi-új küldetésének, Közép-Európa ismételt gazdasági integrációjának és a jövő föderatív Európája megteremtésének távlati felvállalásáig. Nemzeti koncentráció híján ez az állandó kísérletezés végeredményben a frontok megmerevedésével és a kor antidemokratikus tendenciájához való csatlakozással is járt: Ausztria konzervatív-katolikus-autoriter fordulatot hajtott végre. Az ország nagyhatalmi feláldozása végül szükségszerűen vezetett, fél évtizedes önvédelmi harc után, az Anschlusshoz.

Az 1920–1930-as évek osztrák, nagyjából a keresztényszociálisok által formált politikájának meghatározó személyiségei annak az osztrák konzervativizmusnak a folytatói voltak, melynek lojalitása nem egy „osztrák nemzetre”, hanem egy szupranacionális birodalmi patriotizmusra, az Ausztriát 640 éven át irányító Habsburg-dinasztiára és a többnemzetiségű dunai monarchiára irányult.⁴ Miután

4 *Gottfried-Karl Kindermann*: Konservatives Denken und die Frage der österreichischen Identität in der Ersten Republik. In: *Konservatismus in Österreich. Strömungen, Ideen, Personen und Vereinigungen von den Anfängen bis heute*. Hrsg. Robert Rill–Ulrich E. Zellenberg. Leopold Stocker Verlag, Graz–Stuttgart, 1999. 213.

ez a két tartóoszlop 1918–1919 folyamán leomlott, az osztrák politikai gondolkodás előterébe az új identitás keresése került. *Pethő Sándor* 1932-ben papírra vett, az 1920-as évek királypárti magatartását jellemző megjegyzése az osztrák konzervatív politikával kapcsolatban is elhangozhatott volna: identitásuk „belső emigrálódásba kényszeredett szívek halk és bánatos nosztalgája”, bár idővel egyre hangosabb és határozottabb nosztalgája volt.⁵

A kezdet

I. (IV.) Károly császár az utolsó pillanatig integrációs tényezőként próbálta feltüntetni magát – kevés sikerrel. 1918. október 16-án kelt manifesztumában kinyilvánította, hogy a nyugati birodalomfélben létrejövő föderatív „Nagyausztriai Egyesült Államoknak” az élére kíván állni. A legenyhébb kommentár szerint „a kiáltvány szövege most is csak a régi osztrák jelszót igazolja: későn és akkor is csak félig-meddig”. Károly már másfél évvel korábban, 1917. májusi trónbeszédében is egyik alapvető céljaként egyenjogú népek szabad, nemzeti és kulturális fejlődéséről beszélt, de csak „tanácskoztak és kotlottak az ügyön”.⁶

A Habsburg Birodalomból 1918 őszén csak a dinasztia maradt meg, a „rég birodalom háziúri lakásából a köztársaság szoba-konyha-dolgozószobás lakásába kellett költözni”.⁷ A november 12-én létrejött új demokratikus köztársaság, Német-Ausztria önmagát „a Német Köztársaság alkotórészének” nyilvánította.⁸ Az „állam, amelyet senki sem akart”,⁹ tehát már születése pillanatában életképtelennek tartotta magát, Erwin Riegel szerint „már az első mondatával, amit egyáltalán kimondott, rögtön öngyilkosságot követett el”.¹⁰

Kétségtelen tény, hogy a keresztényszociálisok konzervatív szárnyának az első köztársaság végéig nem jött létre megfelelő kötődése a köztársaság államformájához. A keresztényszociálisok az ideiglenes nemzetgyűlés első ülésén még a monarchikus államforma fennmaradása mellett voltak. 1918 decemberében született pártprogramjuk nem is említette az Anschluss, sőt az 1919. májusi Anschlusspárti nagygyűléseken sem vettek részt a Bécsen kívüli lakosság többségét képviselő konzervatívok. Monarchista és republikánus szárnyuk még 1921-ben is

5 Kardos József: Legitimizmus. Legitimista politikusok Magyarországon a két világháború között. Korona Kiadó, Bp., 1998. 170.

6 Fiziker Róbert: Katonaként a békét kívánta. Boldog Károly. Élet és Tudomány 59. (2004) 7. 202–205.

7 Heinrich Drimmel: Vom Umsturz zum Bürgerkrieg. Österreich 1918–1927. Amalthea, Wien–München, 1985. 154.

8 Rolf Steininger: 12. November 1918 bis 13. März 1938: Stationen auf dem Weg zum „Anschluss”. In: Österreich im 20. Jahrhundert. Von der Monarchie bis zum Zweiten Weltkrieg. Hrsg. Rolf Steininger–Michael Gehler. Böhlau Verlag, Wien–Köln–Weimar, 1997. 99–154.

9 Vö. Hellmut Andics: Der Staat den keiner wollte. Österreich 1918–1938. Verlag Herder, Wien, 1963. 562.

10 Paul Lendvai: Az osztrák titok. 50 év a hatalom kulisszái mögött. Sanoma Budapest Kiadói Zrt., Bp., 2007. 27.

harcolt egymással. A képviselőklubban lefolyt szavazás eredménye 60:20 lett a köztársaságok javára.¹¹

Az Államtanácsban november 12-én csak egyetlen keresztényszociális képviselő, Wilhelm Miklas szavazott az Anschluss ellen, illetve volt az államformáról szóló népszavazás kiírása mellett. Abban is jelentős szerepet játszott, hogy az új állami zászlóhoz a Babenberg-dinasztia állami színeit, a piros-fehér-pirosot választották,¹² illetve 1923-ban ő javasolta a bécsi érseknek, hogy kezdeményezzék IV. Károly boldoggá avatását, majd szövetségi elnökként Miklas az osztrák állami ellenállás szimbolikus alakjaként küzdött az Anschluss ellen. A keresztényszociálisok nem szavazták meg egységesen a Habsburgokat kiutasító és vagyontukat elkobzó törvényt sem, voltak, akik tudatosan távol maradtak a szavazástól.¹³ A monarchiából köztársaságba való átmenet nehézségeit és a „boldog békeidők” utáni kilátástalannak tűnő jövő miatti aggodalmakat jelzi, hogy az 1920-as évek elején Joseph Haydn „Gott erhalte”-jének, az osztrák császári himnusznak új strófája született:

Gott erhalte, Gott beschütze
 Unsern Renner, unsern Seitz.
 Gott erhalt – man kann net wissen –
 Auch den Kaiser in der Schweiz.¹⁴

Ignaz Seipel és az „új osztrákság”

Ignaz Seipel, a teológus kancellár már 1918 decemberében úgy vélte, hogy „a régi Ausztria semmi esetre sem halott”,¹⁵ „a dunai konföderáció bizonyosan el fog jönni, és meg fogja azt újítani”.¹⁶ A prelátus 1922. május 31-én, első kormánynyilatkozatában nyilvánvalóvá tette, hogy a dunai monarchia föderatív és demokratikus megújításának híve volt, és megvalósulása helyett csak a monarchia „fájdalmas haláltusáját” nézhette végig.

11 Jacques Hannak: Johannes Schober. Mittelweg in die Katastrophe. Europa Verlag, Wien–Frankfurt–Zürich, 1966. 68–71.

12 Ugyanakkor az osztrák címer Karl Renner javaslatára fekete, vörös és arany színeket kapott, így a címer színszimbolikájában máig megmarad az Anschlussra vonatkozó osztrák vágyakozás. Robert, Menasse: Ez volt Ausztria. Összegyűjtött esszék a tulajdonságok nélküli országról. Kalligram, Pozsony, 2008. 37.

13 Friedrich Rennhofer: Ignaz Seipel. Mensch und Staatsmann. Hermann Böhlau Nachf., Wien–Köln–Graz, 1978. 181.

14 Geoffrey Bocca: Könige mit und ohne Thron. Europäische Monarchen im XX. Jahrhundert. Biederstein Verlag, München, 1961. 92.

15 Elke Russ: Das Problem einer österreichischen Nation und die Frage der wirtschaftlichen Lebensfähigkeit der Ersten Republik im Spiegel zeitgenössischer Politikeraussagen. Wien, Univ., Dipl.-Arb., 1991. 42.

16 Robert Kriechbaumer: Regierung und Vaterländische Front. In: „Anschluss” 1938. Eine Dokumentation. Hrg. Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes. Zusammenestellt von Heinz Arnberger–Winfried R. Garscha–Christa Mittertutzner. Österreichischer Bundesverlag, Wien, 1988. 23.

Seipel elméleti-távlati síkon továbbra is a monarchista államformában, egy keresztény birodalomban vélte megtalálni az európai béke, az egység, a rend és az együttműködés biztosítékát. Ugyanakkor mivel a panaszkodásra hajlamos és a külföldtől segítséget váró osztrák népnek nem segíthet semmilyen *deus ex machina*, teljességgel értelmetlen volna most az adott államjogi viszonyok között az erőket nem összefogni, hanem egy külső változástól, a monarchia visszatértétől várni a megváltást. A köztársaság, „azaz a nép érdekében a köztársaságban végzendő munka” mellett tett hitet,¹⁷ tehát az ország érdekét, a gazdaság szanálását egyértelműen elébe helyezte személyes belső meggyőződésének. „*Primum vivere, deinde philosophari*”¹⁸ – vallotta. Ráadásul a szokásos osztrák axióma, a „*quieta non movere*” tőle sem állt távol. Azaz, nem érdemes a megtörtént, nyugvóponton jutott dolgokon sokáig rágódni, hanem az adott helyzetből kell a lehető legtöbbet kihozni.

Seipel azt a taktikát választotta, hogy a további esetleges fejleményekért a győztes hatalmakra hárította a felelősséget, miközben arról próbálta meggyőzni őket, hogy az „életképtelen”, de életre ítélt Ausztria fennmaradása nemzetközi szükségszerűség. 1922. augusztus 7-én Lloyd George angol miniszterelnökhöz írott jegyzékében úgy fogalmazott, hogy amennyiben Ausztria nem jut kölcsönhöz, az osztrák közvélemény előtt az antant hatalmait teszik felelőssé „az egyik legrégebbi civilizációs központ összeomlásáért Európa szívében”, és Ausztria jövő sorsát ezen hatalmak kezébe teszik le.¹⁹ Az érvelés hatott, a Népszövetség 650 millió aranykoronás hitelének ára az Anschluss húszéves tilalma volt.

A gazdaság szanálása mellett Seipel a „*jelkek szanálását*” is fontosnak tartotta. Beszédeiben hangsúlyozta, hogy az osztrákok számára a nemzet egy bizonyos államhoz való tartozástól függetlenül a német nyelvterülettel és kulturális térséggel (de nem feltétlenül a német egységállammal) való közösségvállalást jelenti. Nézete szerint Ausztria feladata a „*nemzeti államképződmények közötti híd és nyugodt pólus*” szerepének betöltése és a közös nyugati kultúra szolgálata, a szellemi alapok megteremtése a sokféle népet egyesítő, együttműködő és békés Európának föderalista államszövetséggé való összefogásához.²⁰ A kancellár kijelentette, hogy szó sem lehet arról, hogy abból éljenek, hogy Ausztriát „*belépődíj ellenében idegeneknek mutogatják*”. Ez a megalázó bevételi forrás szerinte nem egyeztethető össze az osztrákok történelmileg megalapozott büszkeségével és önérzetével.²¹

Az osztrák Páneurópa Bizottság elnöki tisztét is ellátó kancellár az 1930-as években is továbbvitt gondolatai, a két német állam egymásmellettiége, illetve a „*keine Kombination ohne Deutschland*”²² alapelvének meghirdetése mellett a

17 Friedrich Wagner: Der österreichische Legitimismus 1918–1939. Seine Politik und Publizistik. Wr. ungedr. Dissertation. 1956. 102–103.

18 G.-K. Kindermann: Konservatives Denken i. m. 215.

19 R. Steininge: i. m. 110–111.

20 Fiziker Róbert: Az osztrák hivatásrendi állam. LIMES 16. (2003) 58. sz. 109–122.

21 R. Menasse: i. m. 78.

22 Walter Goldinger–Dieter A. Binder: Geschichte der Republik Österreich 1918–1938. Verlag für Geschichte und Politik, Wien, R. Oldenbourg Verlag, München, 1992. 125.

semlegesség és a hivatásrendi berendezkedés előfutára volt. A demokráciát a „belebeszélés rendszerének” tartotta, „melyben az éri el a legtöbbet, aki a lehangosabban kiabál”,²³ mégis 1931 júniusában, a *Creditanstalt* összeomlása után nagykoalíciót ajánlott a szociáldemokratáknak. Másfél évvel Hitler hatalomra jutása és egy évvel a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt (NSDAP) ausztriai „általános offenzívájának” kezdete előtt az osztrák állam védekezőképességének erősítését tartotta szem előtt – elszánt politikai riválisának, Otto Bauernak a hatalomba való bevonásával. Ugyanakkor előre is menekült, és szeme előtt ekkor már egy hivatásrendi berendezkedés lebegett – a saját irányításával.

Az Osztrák Akció

Az önálló osztrák nemzet hirdetői már a két világháború között lerakták az osztrák nemzeti öntudat későbbi fejlődéséhez szükséges ideológiai alapokat. A konzervatív nemzeti ideológia három alapvető eleme a régi Ausztria iránti nosztalgia, az osztrák némettség vállalása és egy bizonytalan össznémet kultúrérzés volt.²⁴

Wilhelm Schmid *Vaterländische Blätter für katholisches Österreichertum* című, 1921-től megjelent orgánumban,²⁵ majd 1925-ben a katolikus-konzervatív-legitimista táborhoz tartozó gondolkodók *Österreichische Gemeinschaft* nevű szervezete által közölt írásokban már tetten érhetőek voltak a későbbi osztrák eszme gondolati csírái.²⁶ A nyilvánosság előtt csak 1927-ben jelennek meg az osztrák nemzeti ideológusok az úgynevezett Osztrák Akcióval. A tanulmánygyűjtemény szerzői – August Maria Knoll, jogász, szociológus, később Seipel magántitkára, a német származású Alfred Missong, publicista, az Osztrák Néppárt (ÖVP) egyik alapítója, a német katolikus pap és néprajztudós Wilhelm Schmid, Ernst Karl Winter, szociológus és Bécs későbbi alpolgármestere, végül Hans Karl Zessner-Spitzenberg, jogászprofesszor, Dachau első osztrák áldozata – Ausztria számára teljes önállóságot igényeltek, a két önálló, szerves kultúrkör egymás mellé rendeltségét hirdették.

Úgy vélték, hogy a jövő azé a konzervativizmusé, „amely tudja, mit akar, és olyannak fogadja el a jelent, amilyen”. Vállalni kell a „jobbaldalon állni és baloldali módon gondolkodni” eszméjét, tehát a hagyományokban gyökerező módon, de a kor követelményeinek és igényeinek megfelelően kell tevékenykedni. Ausztria és Európa sorsa és feladata az önálló, kulturális szempontból rokon népek 1919-ben szétszakított, nemzetek feletti uniójának helyreállítása, a szociális és európai eszme talaján a nacionalista motivációjú önmarcangolás helyett a bal- és

23 Uo. 154.

24 Handbuch des politischen Systems Österreichs. Erste Republik 1918–1933. Hrsg. *Emmerich Tálos–Herbert Dachs–Ernst Hanisch–Anton Staudinger*. Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 1995. 479.

25 *Walter Wiltschegg*: Österreich – der „Zweite deutsche Staat”? Der nationale Gedanke in der Ersten Republik. Leopold Stocker Verlag, Graz–Stuttgart, 1992. 285.

26 E. Russ: i. m. 67.

a jobboldali erők összefogása. Az osztrákok nem csupán a nosztalgikus múltot merengő, hanem a tevékeny patriotizmus jegyében hirdetik az „osztrák ember” felélesztésének és Ausztria önálló államiságának szükségességét és alapelvét.²⁷ Az anchlussot határozottan elvetik, azt csak „egy elementáris erejű politikai katasztrófa” hozhatná létre. Egy megnagyobbított Németország pedig veszélyt jelentene Európa kis államaira, egész Európára és a világra is – jövendőlték.

Az osztrák nemzet állami szuverenitásának első tudományos megalapozása – anélkül, hogy a szélesebb közvélemény tudomást szerzett volna róla – a későbbi katolikus-konzervatív politika alapvető elemeit, az önálló, hazafias öntudatú német-osztrák államiság igenlését, a külpolitikai ellentéteket és a nemzetiségi problémákat békés úton rendező Páneurópa vízióját, továbbá távlati célként a monarchia restaurációját is magában foglalta.

Anton Wildgans: Rede über Österreich

Anton Wildgans költő és drámaíró 1930. január 1-jén az Osztrák Rádióban mondta el az önálló osztrák államiság mellett kiálló és jelentős belpolitikai visszhangot kiváltó jellemzését az ideális osztrákságról. Talán abban rejlett a titka, hogy a bizonytalan jelen új viszonyai között értelmet és a múltban gyökerező régi-új identitást adott az osztrákságnak.

Egyfajta kontinuitás érvényesült az új Ausztriában, mely politikai és szellemi-kulturális értelemben összekötötte azt a régi monarchiával. Wildgans véleménye szerint az új Ausztria építői a régi Ausztria örökségét is vállalják. Európa egykor volt harmadik legnagyobb birodalmában a sok nemzetiség alkotómunkájának eredményeként a világ kulturális teljesítményének jelentős része született meg, és ebben a multikulturális sokféleségben formálódott az „osztrák ember” is mint ennek a kultúrának a hordozója. Az osztrák ember át tudta érezni más népek nemzeti érzéseit, és ilyen módon „a népek, az emberek és a lelkek ismerője, egyszerűen: pszichológus” lett, ugyanakkor éppen ezért nem vált nemzeti értelemben a „tettek felsőbbrendű emberévé”. A népeket egyesítő Habsburg Birodalom szupranacionális, katolikus birodalmi patriotizmusa nem teremthetett szűk látókörű nacionalizmust. „Németsége” azonban „konciliánsabb, világfiasabb és európaibb”, mint a tiszta nemzetállamban élő birodalmi németek esetében. Úgy véli, itt az ideje, hogy a „bátor, becsületes és dolgozó” osztrákok – a művészetek, a kultúra és a dicső múlt konzervatív letéteményeseként – lemondjanak „a hamis szerénységük és a nem kellőképpen átgondolt önfeladásuk rossz szokásáról”, és megalkossák magukban az osztrák büszkeségre alapozott történelmi öntudatukat.²⁸

27 G.-K. Kindermann: *Konservatives Denken* i. m. 218–219.

28 <http://www.antonwildgans.at/page87.html>. A hozzáférés ideje: 2011. november 28.

Engelbert Dollfuss és az „életképes Ausztria”

Az 1932-ben kormányra került Engelbert Dollfuss keresztülvitte, hogy a nemzetgyűlés beleegyezését adja a 300 millió schillinges népszövetségi kölcsönt eredményező, de az Anschluss tilalmát újabb 10 évvel meghosszabbító, Lausanne-ban aláírt jegyzőkönyv ratifikálásához, majd – Hitler hatalomra jutása után alig több mint egy hónappal – egy groteszk történelmi véletlen, a parlament önkikapcsolása után hozzáfogott a hivatásrendi berendezkedés megvalósításához. Dollfuss és a keresztényszociális politikai elit belső meggyőződése, a nácikkal való megegyezés lehetetlensége, a baloldallal való együttműködéshez szükséges politikai akarat hiánya és Mussolini befolyása együttesen eredményezte a korporatív orientációt.

Az új rendszer az állam megmentése érdekében elengedhetetlenül szükséges kormányzati formaként igazolta magát – az időben és tevékenységi körében is korlátozott, antik római diktátori hatalomra emlékeztetve.²⁹ 1933 májusában a kancellár határozottan kijelentette, hogy az állam külpolitikája csak egyetlen célt szolgálhat: Ausztria függetlenségének és az állam sorsáról való döntés jogának a biztosítását. A külhatalmakkal folytatott tárgyalások előfeltételének nevezte Ausztria becsületének, szabadságának és függetlenségének elismerését, mellyel a gazdaságát is megerősíteni kívánó Ausztria az európai népek közötti együttműködést és békét, sőt a németység javát is szolgálni tudja.³⁰ Az „osztrákságukra és hazájukra büszke”, az idegen kultúrák felé nyitott és megértő osztrákok ugyanis – mint korábban a Monarchia idején – továbbra is közvetítő szerepet játszanak a német kultúrterület és más nemzetek között, ezért megvan a joguk és az akaratuk is jövőjük szabad formálására.³¹

Célként az óriási dinamizmussal munkához látó Dollfuss 1933. szeptember 11-én egy tömeggyűlésen a „hivatásrendi alapokon és erős autoriter vezetés alatt álló Ausztria szociális, keresztény, német államának”³² megteremtését nevezte meg a marxizmus, a kapitalista világrend, az Ausztriában is egyre erősebb nemzetiszocializmus és az egymással együttműködni képtelen, hiteltelenné vált pártok uralma elleni harc útján. Az osztrák szövetségi kormány volt az első Európában, amely 1933 júniusában betiltotta a nemzetiszocialista pártot.

1933. május 20-án jött létre a *Vaterländische Front* (VF), a korporatív eszmének és a függetlenségnek, továbbá Ausztria különleges küldetésének nyomatékos hangsúlyozására létrehozott szervezet, amelyről Robert Hecht, a hadügyminisztérium első szekciófőnöke úgy vélekedett, hogy annak „speciális bécsi

29 Karl Dietrich Bracher: *Nationalsozialismus, Faschismus und autoritäre Regime. Totalitarismus und politische Regionen. Konzepte des Diktaturvergleichs.* Hrsg. Hans Maier. Ferdinand Schöningh, Paderborn–München–Wien–Zürich, 1996. (Politik- und Kommunikationswissenschaftliche Veröffentlichungen der Görres-Gesellschaft) 363.

30 Gottfried-Karl Kindermann: *Hitlers Niederlage in Österreich. Bewaffneter NS-Putsch, Kanzlermord und Österreichs Abwehrsieg 1934.* Hoffmann und Campe, Hamburg, 1984. 30.

31 Uo. 220.

32 Lucian O. Meysels: *Der Austrofaschismus. Das Ende der Ersten Republik und ihr letzter Kanzler.* Amalthea, Wien–München, 1992. 56.

kávéház-színezete van”, ezért „kizárt, hogy egyetlen egységes, osztrák, hatalmas népmozgalom váljon belőle”.³³ Karl Renner mesélte később azt a talán nem igaz, de mégis találó anekdotát, mely szerint egy községben a VF egyik vezetője érdeklődik a település politikai pártállásáról. Megtudja, hogy a lakosság egyik fele barna, a másik meg vörös. „És akkor ki van a VF-ben?” – kérdezi. „Annak mindenki tagja” – hangzik a válasz.³⁴ Otto Bauer szerint a „mentőövet részben a Hitlerrel való kiegyezésben, illetve a Habsburgoknak a jogaikba való visszahelyezésében kereső” Hazafias Front „a Hitler antiszemitizmusától féltő zsidó polgárság, a monarchista arisztokraták, a klerikális kispolgárok, a Dollfuss ellen naponta lázadó és őt zsaroló Heimwehrek, az ellenük szervezett Ostmärkische Sturmsharen és a félig náci, félig szociáldemokrata szegény ördögök siserahadának egyvelege, akik csak azért viselik a piros-fehér-piros szalagot, hogy ne veszítsék el a munkájukat, vagy hogy munkát kapjanak”.³⁵

A részben kényszertagság alapján tevékenykedő szervezetnek az államrendszer erősen vitatott reformját kellett volna legitimálnia, de fennállása alatt csupán árnyékéletet élt, hatalom nélküli szövetséggé degradálódott, sőt 1936-tól – miután ellenőrizte tagjai hazafias meggyőződését – „besúgó és szaglászó szervezet” szintjére süllyedt.³⁶ Kétségtelen, hogy az osztrák államtudat felélesztéséért folytatott küzdelemben bizonyos részeredményeket fel tudott mutatni a kormány, bár van olyan vélemény, hogy kezdetben a kormánynak az állami függetlenség érdekében folytatott propagandája még azt az intenzitást sem érte el, amit „ma egy községi tanácsi választáson egy tartományi fővárosban bevetnek”.³⁷ Ennek ellenére Hitler hatalomra jutásakor az osztrák lakosság kétharmada minden pártpolitikai ellentét dacára az osztrák államhoz tartozónak vallotta magát.³⁸ A rendszer azonban nem volt képes tartósítani a tömegek lojalitását, ehhez hiányzott az igazán mobilizáló és integráló, a kormányzati-politikai rendszerre vonatkozó, az önálló államiságot hordozó nemzeti ideológia – csak egy „operettszerűen eljárt Ausztria-patriotizmus”³⁹ létezett.

1934 áprilisától az egyetemeken és a főiskolákon kötelező világnézeti, állampolgári és történelmi előadásokat,⁴⁰ a középfokú oktatási intézmények legfel-

33 Ludwig Jedlicka: Vom alten zum neuen Österreich. Fallstudien zur österreichischen Zeitgeschichte 1900–1975. Nö. Pressehaus, St. Pölten, 1975. 138.

34 Manfred Jochum: Die Erste Republik in Dokumenten und Bildern. W. Braumüller, Wien, 1983. 154.

35 R. Steininger: i. m. 203–204.

36 Gerhard Jagschitz: Der österreichische Ständestaat 1934–1938. In: Erika Weinzierl–Kurt Skalnik: Österreich 1918–1938. Geschichte der Ersten Republik. Band 1. Styria Verlag, Graz–Wien–Köln, 1983. 505.

37 Henrich Drimmel: Vom Justizpalastbrand zum Februaraufstand. Österreich 1927–1934. Amalthea, Wien–München, 1986. 266.

38 Friedrich Fabri: Zur Psychologie des österreichischen Nationalgedankens unter besonderer Berücksichtigung des legitimen konservativen Denkens 1918–1938. Johannes Gutenberg Universität zu Mainz, Mainz, 1954. (Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde) 9.

39 R. Menasse: i. m. 33.

40 Ingrid Mosser: Der Legitimusismus und die Frage der Habsburgerrestauration in der innerpolitischen Zielsetzung des autoritären Regimes in Österreich (1933–1938). Univ., geisteswiss. Diss., Wien, 1979. 120.

sőbb osztályaiban heti 3 óra honismeretet írtak elő, amelyeken a diákokat „hazafias érzületre, gondolkodásra és cselekvésre kell nevelni”.⁴¹ A tankönyvek Ausztriát a katolikus Európa közép-európai védelmezőjeként és a török félhaddal szembeni védbástyaként mutatták be, a hadseregben, a népgyűléseken és a színházak repertoárjában újjáéledtek a régi, Habsburg-tradíciók. A történelmi hagyománytudat ápolására már 1933 áprilisában felállították a *Heimatsdienst* nevű, a dicső múltra emlékező szervezetet, sőt törvény született „Ausztria tekintélyének védelméről”.⁴² Az 1937 elején, az osztrák eszme és a történelmi értékek ápolására felállított *Traditionsreferat* 13 hónapos működése tevékenységi körének meghatározásával telt, kifelé semmiféle aktivitást nem mutatott.

Az 1934. májusi hivatásrendi alkotmány, amely „A Mindenható Isten nevében, akitől minden jog származik” szavakkal kezdődött,⁴³ köztársaság helyett „szövetségi államként” határozta meg Ausztriát. Hatályon kívül helyezték november 12-ének, a köztársaság kikiáltásának eddigi állami megünneplését is – amely a továbbiakban mint a „nyugalom, a megfontolás és a meggondolás napja” szerepelt a politikai kalendáriumban. Elszállították a köztársasági emlékművet, és az alkotmányban is rögzítve állami szimbólumként visszatért a császári sas – korona nélkül és piros-fehér-piros pajzson.⁴⁴ A májusi alkotmányból kimaradtak a Habsburg-törvények, melyeket 1935 júliusában részlegesen hatályon kívül helyeztek. Az osztrák önállóságért folytatott harcban az államnak, a társadalomnak és a gazdaságnak a hivatásrendi újjászervezéséhez, illetve a felülről irányított nemzetalkotáshoz – más alternatíva nem lévén – a régi Ausztria hagyományait szellemi erőforrásként, a történelmi identitás alapjaként és inspiráló tényezőként, továbbá az anchluss-propagandával szembeni defenzív propagandaeszközként kívánták igénybe venni.

Dollfuss a világ első keresztény hivatásrendi államát akarta megteremteni. Az osztrák hivatásrendi állam XI. Pius *Quadragesimo anno* kezdetű szociális enciklikájából és az abban körvonalazott társadalomszervezési elgondolásokból mérítette elvi alapjait. A személyi szabadság fontosságát hangsúlyozva, ugyanakkor az államnak a közjó érdekében gyakorolt beavatkozási jogát szélesebb körűnek elismerve, a korporatív állam funkcióját az osztályharc és az érdekcsoportok ellentéteinek felszámolásában, valamint az igazságos, keresztény társadalom megteremtésében látta a körirat. A modern kapitalizmus jelenségeinek bírálatát adó körirat és a Vatikánnal 1933 májusában megkötött konkordátum a keresztény-konzervatív államvezetés politikájának ideológiai alapvetését, egyfajta Bibliáját jelentette. „Nekünk – mint kis német államnak – az a törekvésünk, hogy első országgént, va-

41 *Susanna Michaela Haydn*: Die Entwicklung des Geschichtsunterrichts an Österreichs Gymnasien und Realgymnasien im Spiegel der Lehrpläne und Schulbücher der Ersten und Zweiten Republik. Diplomarbeit, Wien, 1992. 16–17.

42 *Werner Suppanz*: Österreichische Geschichtsbilder. Historische Legitimationen in Ständestaat und Zweiter Republik. Böhlau Verlag, Köln–Weimar–Wien, 1998. 107.

43 *G. Jagschitz*: i. m. 501.

44 *I. Mosser*: i. m. 108–110.

lóban az államéletben is kövessük a csodás ... enciklika hívó szavát”⁴⁵ – fogalmazott Dollfuss 1933 szeptemberében. Meggyőződéssel hirdette, hogy „egy felsőbb hatalom akarata” a dicső múlttal rendelkező, az osztrák identitását újra megtaláló, a keresztény–német kultúrát védelmező Ausztria megőrzése.⁴⁶

A hivatásrendi berendezkedés szervezeti és koncepcionális kérdései nem kerültek kifejtésre az alaptörvény szövegében.⁴⁷ Ez odavezetett, hogy a különböző konzervatív csoportosulások, a fasizmus kiteljesítését kívánó Heimwehr, az autoriter-hivatásrendi univerzalizmust hirdető, *Othmar Spann*-féle iskola és a katolikus társadalomtudósok is saját szájuk íze szerint próbálták tartalommal megtölteni az alkotmányban vázolt, jövőbe vezető utat. A gyakorlati kivitelezéshez az 1933. március 19-én életbe léptetett portugál alkotmány adott példát.⁴⁸ XI. Pius szociális enciklikájában az összesen 148 szakasz közül mindössze 7 foglalkozott a hivatásrendi berendezkedés kérdésével. A több szempontból bizonytalanul és homályosan fogalmazó alaptörvényben az állam hivatásrendi felépítésére vonatkozóan csupán három helyen találunk utalásokat. Mindezek alapján a pápai körlevél csupán az alaptörvény kiváltó momentumának, de semmi esetre sem alapjának tekinthető.

Az állam alkotmánya biztosította a zsidóság egyenjogúságát, de sem a keresztényszociális és katolikus egyházi vezetők, sem a hétköznapok nem voltak mentesek az antiszemita felhangoktól. 1933 decemberében püspöki körlevél ítélte el a faji örületet, keresztény patriotizmusra és az osztrák gondolat ápolására hívott fel.⁴⁹ Ennek főbb megállapításait a Hazafias Front Államprogramja is átvette. Ugyanakkor az egyház továbbra is ambivalens módon viszonyult a zsidósághoz.

Pszichológiai problémát jelentett az állam német jellegének hangsúlyozása. Az I. világháború után a győztes hatalmak úgy hoztak létre egy második német nyelvű államot Európában, hogy Németország korábbi politikai központjának, azaz Ausztriának megtöltötták a csatlakozást a Német Birodalomhoz. Az anchluss történelmi szükségszerűségnek tartó nagynémetek és szociáldemokraták mellett Miklas, Dollfuss, utóda, Schuschnigg és Starhemberg Heimwehr-vezér is hangsúlyozta Ausztria német jellegét – mély egyéni meggyőződésből és taktikai megfontolásból is a nemzetiszocialista propaganda vitorlájából így kívánva kifogni a szelet.

Bibó István szerint a német egységből való kiszorulásra az osztrák németiség válasza „lagymatag, meggyőződés nélküli, egyik napról a másikra élő politikai gyakorlat (*fortwursteln*)” volt, és ez a „szkizofrén állapot” folytatódott 1918 után is.⁵⁰ Hitler a német egység ügyének élharcosaként jelenhetett meg az osztrák politika

45 Unser Staatsprogramm. Führerworte. Vorw. Walter Adam. Bundeskommissariat für Heimatdienst, Wien, 1935. 60.

46 Dollfuss an Österreich. Eines Mannes Wort und Ziel. Hrsg. Edmund Weber. Reinhold-Verlag, Wien, 1935. 31.

47 Ezért több politikai tényező és történész is úgy vélte és vallja, hogy az alkotmány semmi esetre sem nevezhető hivatásrendinek, és valóságos tartalom nélkül hirdetett meg egy elképzelést.

48 Kerekes Lajos: Az osztrák tragédia 1933–1938. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1973. 63.

49 G.-K. Kindermann: Hitlers Niederlage i. m. 224.

50 Bibó István: Az európai egyensúlyról és békéről című tanulmányának Az osztrák köztársaság zsákutcája című alfejezete. Válogatott tanulmányok. I. köt. 1935–1944. Magvető Kiadó, Bp., 1986. 456.

porondján, a vele szemben álló keresztényszociálisok, legitimisták, a korábban a hitlerizmus ausztriai pandanjaként működött Heimwehr és az osztrák munkásság európai szellemű német hivatása „időleges és feltételes” önállóságot tudott csak teremteni. Arról ilyen módon szó sem lehetett, hogy német vér folyjon, Dollfuss sem lett mindenki számára az osztrák ügy mártírja. Halála előtti utolsó beszédében Dollfuss azt kérdezte a német nemzeti erőktől: „*Akartok-e bármiféle közösséget vállalni ezzel a bűnöző társasággal?*” Az NSDAP világnézetének és viselkedésének ismeretében csak egy válasz lehetséges: „*Ellenük vagyok. Aki ezt nem mondja ki egyértelműen, bűnrészessé válik.*”⁵¹

A vég

Dollfuss utóda, Kurt Schuschnigg úgy vélte, hogy a különböző ideológiai-politikai csoportok, az egykori identitásukat és öntudatukat megőrző politikai pártok tevékenységét a VF egyes referatúráin keresztül kell megvalósítani: a *Soziale Arbeitsgemeinschaft* a korábbi szociáldemokraták beépítését, a *Traditionsreferat* a konzervatív osztrák értékek ápolását, a *Volkspolitisches Referat* pedig az Arthur Seyss-Inquart vezette nemzetiek bevonását szolgálta. Ezáltal a nemzetiszocialisták, a szociáldemokraták és a legitimisták is ápolhatták „nemzet-, társadalom- és állampolitikai eszméiket”, méghozzá a független osztrák állam keretei között.⁵² Azaz gyakorlatilag megteremtődtek a hatalom puha ellenzékének legális intézményes keretei.⁵³ Ilyen módon a kormánynak nem sikerült egyesítenie a nációkkal szemben álló és az osztrák államiságot igenlő erőket: a három nagy politikai tábor megosztottsága megmaradt. A tömegeket mozgósítani nem képes, defenzív rendszer letörte a radikális ideológiákat, de fellépett a pluralizmussal szemben is, és elszalasztotta a demokratikus politikai nyitás esélyét.

A deklaráltan antidemokratikus, a politikai katolicizmust zászlajára tűző rendszer részben védekezési kényszerből, a külpolitikai szövetségkeresés sikertelenségének belátásából született, és a nemzetiszocializmus általi fenyegetettséggel, a „nemzeti” ellenzékkel szemben kívánt megfelelő, „hazafias” ellenmodellt nyújtani. Egy demokratikus hagyományokkal bíró hatalmi elit és politikai párt, valamint egy diktátornak nem nevezhető szövetségi kancellár kísérelte meg elfogadtatni a társadalommal – tömegbázis hiányában és a rendszerrel mindinkább szembehelyezkedő bürokrácia halványodó támogatásával – az osztrák nemzet létezését és a hivatásrendiség rendszerének kiépítését, meghatározni a vállaltan sokszínű nemzet küldetését – megerősítve ezzel egy időre a fennálló hierarchiát⁵⁴ és gátat szabva a szociális viszonyok megváltozásának. Gordon Brook-Shepherd

51 Unser Staatsprogramm i. m. 41.

52 K. Schuschnigg: Im Kampf i. m. 227. és 230.

53 Szatmári Péter: Az osztrák legitimisták az önálló Ausztria védelmében. Világtörténet 20. (1998) 1–2. sz. 34.

54 Ennek jellemzője volt a katolikus szociális tanításra és a rendi autoritarizmusra épülő egyházi befolyás, a felületes bürokrácia, a rendőrség Metternich óta kialakult elnyomó apparátusa és az öntudatos politikai pártok jelenléte, melyek mind a Monarchiát idézték. Ld. G. Jagschitz: i. m. 500.

írta, hogy „a legtöbb hazafi nem volt demokrata és a legtöbb demokrata nem volt hazafi”⁵⁵ Ausztriában, miközben meg kellett tanulni német osztráknak, német nyelvű osztráknak, majd később osztráknak lenni.

Schuschnigg később így vélekedett: „...autoriter, de nem totális államot próbáltunk létrehozni; lehet, hogy ezért belső állami felépítésünkben félúton elakadtunk. (...) Ezen köztes megoldás foglyává váltunk; a köztes megoldás félmegoldás, és a félmegoldás sohasem állja ki a valóság próbáját.”⁵⁶ Tehát egy „slampos-sággal enyhített autoriter állam”⁵⁷ vívta élet-halál harcát egy totális diktatúrával szemben.

Hitler a bécsi Heldenplatzon elmondott beszédének az elején szintén megemlítette, hogy „az immár eltávolított hatalom gyakorlói gyakran beszéltek egy különleges »misszióról«. (...) Eszerint az osztrák állam békeszerződésekben megalapozott és a külföld kegyétől függő úgynevezett önállóságának az volt a feladata, hogy megakadályozza egy valóban nagy Német Birodalom létrehozását, és ezzel elzárja a német nép jövőjébe vezető utat.”⁵⁸

A háború után Schuschnigg kifejtette meggyőződését, hogy „a döntés 1938. március 11-éről a valóságban már 1918 novemberében megszületett”.⁵⁹ Ő azonban 1938 márciusában, illetve korábban nem hozott meg egy döntést, mert Martin Fuchs, a párizsi követség sajtóattaséja szerint „nem a »vagy-vagy«, hanem a »sem-sem« embere volt”,⁶⁰ „inkább Hamlet, mint Fortinbras”.⁶¹

Összegzés

Az 1920-as évek egyértelműen domináns anschluss-párti magatartása árnyékában Ausztria konzervatív gondolkodói révén elkezdte felépíteni saját identitását: az anschluss-gondolattól az önállóság és egy megújított identitástudat igenléséig eljutva végrehajtotta az első köztársaság legforradalmibb szellemtörténeti fordulatát, ugyanakkor az egységes Európa úttörőjévé is vált. Egy nemzet volt születőben a múlt század 30-as évei Európájának közepén.

Ennek az új Ausztriának a német nyelv- és kultúrterülethez való vitathatatlan tartozásából – Seipel értelmezésében – eo ipso nem következik a Német Birodalomba való betagozódás szükségessége.

55 Idézi P. Lendvai: i. m. 29.

56 Idézi: Lucian O. Meysels: Die verhinderte Dynastie. Erzherzog Franz und das Haus Hohenberg. Molden Verlag, Wien, 2000. 78.

57 Uo.

58 http://www.doew.at/thema/thema_alt/wuv/maerz38/heldenplatz.html. A hozzáférés ideje: 2011. november 28.

59 Gordon Brook-Shepherd: Zita. Die letzte Kaiserin. Zsolnay Verlag, Wien, 1993. 349–350.

60 Emilio Vasari: Dr. Otto Habsburg oder die Leidenschaft für Politik. Verlag Herold, Wien–München, 1968. 213.

61 L. O. Meysels: Hohenberg i. m. 135.

A más népekkel való évszázados együttélés sajátos, multikulturális jellegű, a hajdani Monarchiához valamiképpen hasonló közép-európai rend önálló magjává avatta a német nyelvű osztrákokat, a „Német-Ausztria” elnevezés „német nyelvű Ausztriává” szelődött,⁶² a németiség német osztráksággá vált. Meggyőződéssel hirdették, hogy a konzervatív alapokon nyugvó monarchista állam garantálja leginkább a stabilitást, a tartósságot, a kontinuitást, az igazságosságot, a pártokfölöttiséget és az osztályellentétek áthidalását. Schuschnigg később úgy fogalmazott, hogy a monarchia restaurációja lett volna az a „közös nevező, amely lehetővé tette volna a belpolitikában az alkotmányos újjáépítést és újrakezdést”.⁶³

Az „osztrák ember” arra hivatott, hogy a békétlenséget okozó nacionalizmus elleni harcban az európai integrációs mozgalomnak megadja a kezdő lökést, annak hordozójává váljon. Közeli célja az osztrák önállóság megvédése, a távoli pedig Európa föderalista államszövetségévé való összefogása.

Az osztrák konzervatív politikuskok már idejekorán felismerték a hitleri politika valódi természetét, ezért Ausztria megőrzésével a keresztény Európa békéjének és egységének ügyét is szolgálni kívánták. Emmerich von Pflügl, Ausztria népszövetségi fődlegátusa arról is meg volt győződve, hogy „aki osztrák, az nem lehet náci, csak azzá válhat; ahogy az emberből házmester lesz – a poszt miatt”. Jellemző, hogy ő lesz az első diplomata, aki az Anschluss hírére már 1938. március 12-én írásban lemondott hivataláról.⁶⁴

Hitler hatalomra jutása után Ausztriát a „második, jobb német államként”, „a német kultúra képviselőjeként”, a keresztény-német kultúra védelmezőjeként hirdették, és vallották, hogy „az igazi németiség hazája és jövője Ausztriában van”.⁶⁵ A hangsúlyozottan osztrák hazafias öntudat kiemelte a németiség és a nyugati kultúra érdekében végzendő küldetés, a „német misszió” fontosságát, a német fenyegetettség légkörében öntudatos osztrákká alakítva a hatalmi elit tagjait. Schuschniggot még három komplexus gyötörte: katolikus, legitimista és német kívánt lenni egyszerre,⁶⁶ aki még a népszavazásra szánt jelmondatban is szükségesnek tartotta hangsúlyozni a szabad, független, szociális, keresztény és egységes jelzők sorában Ausztria német jellegét.⁶⁷ Talán könnyebben vállalható volt Max von Hohenberg önjellemzése: Ferenc Ferdinánd fia önmagát „katolikusnak, osztráknak és monarchistának”⁶⁸ vallotta.

A politikai katolicizmus, ez a keresztény-konzervatív, az isteni rendet és a hit megerősítésének szükségességét valló hazafias magatartás, az 1933 áprilisától

62 Szatmári Péter: Az osztrák nemzet és nemzettudat (küldetéstudat) kérdései az 1920–30-as években. Századok 134. (2000) 1365.

63 Irmgard Bärthaler: Die Vaterländische Front. Geschichte und Organisation. Europa Verlag, Wien–Frankfurt–Zürich, 1971. 137.

64 Silvia Stiedl: Emmerich von Pflügl (1873–1956) – Leben und Werk eines österreichischen Diplomaten. Univ., Diss., Wien, 1988. 274.

65 R. Kriechbaumer: i. m. 24.

66 Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához. I. köt. A Berlin–Róma-tengely kialakulása és Ausztria annexiója 1933–1938. Összeáll. Kerekes Lajos. Akadémiai Kiadó, Bp., 1962. 364.

67 R. Steininger: i. m. 127.

68 L. O. Meysels: Hohenberg i. m. 247.

kötelezővé tett hittan, a „*mindenható Isten*” színe előtt letett közszolgálati eskü a csendes, politikai jogainak gyakorlásától megfosztott többséget inkább taszította, semmint az állam mellé állította volna. Otto Bauer írta 1934 februárjában, hogy „*nem gyakorolhat tartósan diktatúrát a nép harminc százaléka hetven fölött, a falu a nagyváros ellenében, a klerikalizmus egy kétharmadában nem klerikális nép felett*”.⁶⁹ Nem véletlenül hangsúlyozta egy, Ciano olasz külügyminiszternek átnyújtott osztrák memorandum, hogy „*katolikus, de nem klerikális*”⁷⁰ berendezkedést terveznek az ellenfelek által „*Bibelhusaren*” vagy „*Ölberghusaren*” névvel illetett osztrák konzervatívok.

Az osztrák identitás és misszió szervezeti megalapozásaként elképzelt keresztény hivatásrendi állam slamos kísérlete a kívül-belül fenyegető ellenféllel szemben a hatalom koncentrációjával nem eredményezett valódi totalitárius államot. Karl Dietrich Bracher német történész szerint „*osztrák-konzervatív, nemzeti-félfasiszta, hivatásrendi-szociális és nemzetiszocialista-forradalmi, antiosztrák-nagy-német és gleichschaltolást óhajtó erők egyvelege*”⁷¹ jött csupán létre.

A pártpolitikai ellentétek miatt nem alakult ki egységes, az ellentéteket átídaló patrióta magatartás, a konzervatív politikusok történelmi érdeként az ország egyik fele az osztrák állam önállósága mellett állt ki, a nemzeti és szociáldemokrata ellenzék – ugyan különböző indíttatásból, de – 1938-ban az 1918-as kiindulópontához tért vissza.

Bár a IV. Károly által megálmodott Nagyausztriai Egyesült Államok irreális és visszhang nélküli elképzelés maradt, az Anschluss mellett a dunai konföderáció vagy önállóság, a köztársaság vagy monarchia, az osztrákság és a németiség, a független köztársaság (a hangsúly az összetétel mindkét tagjára vonatkozik) mint francia importáru problematikája végigkísérte az első köztársaság történetét. Ignaz Seipel „új osztrákság” víziója, az osztrák nemzeti öntudat fejlődését elősegítő Osztrák Akció, illetve Anton Wildgans: *Rede über Österreich* című beszéde egyaránt az önálló, hazafias öntudatú német-osztrák államiság igenlését, Dollfuss pedig már az „életképes”, a német kultúrterület és más nemzetek között közvetítő Ausztriát hirdette. Az önálló Ausztria híveinek húsz év alatt valójában csupán négy intenzív nap jutott – a Schuschnigg által tervezett népszavazás innsbrucki bejelentése és az Anschluss bekövetkezése között.

69 Dieter A. Binder: *Der „Christliche Ständestaat” Österreich 1934–1938*. In: *Österreich im 20. Jahrhundert. Von der Monarchie bis zum Zweiten Weltkrieg*. Hrsg. Rolf Steininger–Michael Gehler. Böhlau Verlag, Wien–Köln–Weimar, 1997. 204.

70 G. Brook-Shepherd: i. m. 335.

71 G. Jagschitz: i. m. 498–499.

